

УДК: 364.4 – 0532: [364 – 787.3+613.4]

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2\(36\)-662-673](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2(36)-662-673)

Демидова Юлія Олексіївна кандидат педагогічних наук, доцент, докторантка, Інститут проблем виховання НАПН України, вул. Максима Берлінського, 9, м. Київ, 02000, тел.: (044) 455-53-38, <https://orcid.org/0000-0001-6587-0152>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ЕМОЦІЙНОГО СПРИЙНЯТТЯ СВІТУ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті висвітлюється важлива проблема психологічного дискурсу емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку. На основі узагальнення наукових джерел визначено емоційне сприйняття світу дітьми дошкільного віку як процес формування та розвитку емоційної сфери дитини та її здатності адаптуватися, розрізняти, виражати та регулювати емоції, а також встановлювати та підтримувати взаємини з іншими людьми. У роботі проаналізовано ряд теорій емоцій, які розкривають природу, структуру та функції емоцій у житті особистості та особливості емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку. Зокрема, еволюційну теорію емоцій (Т. Рибо); психоаналітичну (З. Фрейд); нейропсихологічну (П. Мак-Лін, Дж. Пейпс); теорію емоційних командних систем (ECS) (Я. Панксепп); органічну (У. Джеймс, К. Ланге); таламічну теорію (Ф. Бард, У. Кеннон); активації емоцій (Д. Ліндсі, Д. Хебб); когнітивного дисонанса (Л. Фестінгер); двофакторну теорію емоцій (П. Зімбардо, Дж. Маршал); теорію концептуального акту (САТ) емоцій (Л. Баррет); теорію диференційованих емоцій (П. Екман, К. Ізард); емоційного сприйняття світу (С. Томкінс).

Виявлено залежність емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку від того як різні життєві явища переживають інші люди, значущі дорослі, а також від ставлення особистості до інших людей і явищ.

Доведено, що механізмами емоційного сприйняття світу є емоції, пам'ять, мислення, сприйняття і дії, що реалізуються як би у діалозі зовнішнього і внутрішнього світу особистості.

Практичне значення статті полягає у тому, що її матеріали можуть використовуватися в організації роботи закладів дошкільної освіти, підготовки вихователів, психологів і педагогічної практики студентів.

Ключові слова: негативні і позитивні емоції, емоційне сприйняття світу, діти дошкільного віку, механізми емоційного сприйняття світу, психологічні дослідження.

Demydova Yuliya Oleksiivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student, Institute of Educational Problems of National Academy of Sciences of Ukraine, Maksym Berlinskyi St. 9, Kyiv, 02000, tel.: (044) 455-53-38, <https://orcid.org/0000-0001-6587-0152>

PSYCHOLOGICAL DISCOURSE OF EMOTIONAL PERCEPTION OF THE WORLD BY PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article highlights an important problem of the psychological discourse of emotional perception of the world by preschool children. Based on the generalization of scientific sources, the emotional perception of the world by preschool children is defined as the process of formation and development of the child's emotional sphere and his ability to adapt, distinguish, express and regulate emotions, as well as establish and maintain relationships with other people. The work analyzes a number of theories of emotions that reveal the nature, structure and functions of emotions in the life of an individual and the peculiarities of emotional perception of the world by preschool children. In particular, the evolutionary theory of emotions (T. Rybo); psychoanalytical (Z. Freud); neuropsychological (P. McLean, J. Peypets); theory of emotional command systems (ECS) (Y. Panksepp); organic (U. James, K. Lange); thalamic theory (F. Bard, U. Cannon); activation of emotions (D. Lindsey, D. Hebb); cognitive dissonance (L. Festinger); two-factor theory of emotions (P. Zimbardo, J. Marshall); conceptual act theory (CAT) of emotions (L. Barrett); the theory of differentiated emotions (P. Ekman, K. Izard); emotional perception of the world (S. Tomkins).

The dependence of the emotional perception of the world by preschool children on the way other people, significant adults experience various life phenomena, as well as on the individual's attitude to other people and phenomena has been revealed.

It has been proven that the mechanisms of emotional perception of the world are emotions, memory, thinking, perception and actions, which are implemented, as it were, in the dialogue of the external and internal world of the individual.

The practical significance of the article is that its materials can be used in the organization of preschool education institutions, training of teachers, psychologists and pedagogical practice of students.

Keywords: negative and positive emotions, emotional perception of the world, preschool children, mechanisms of emotional perception of the world, psychological research.

Постановка проблеми. Питання емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку є актуальним з огляду на ряд негативних чинників, таких як повномасштабна війна, стреси, зростання тривожності тощо, що позначається на емоційному здоров'ї дітей дошкільного віку та їхніх батьків, які мають дбати про безпеку дітей та їх емоційний розвиток. Розв'язання проблеми емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку неможливе без ґрунтового психологічного підґрунтя, розуміння природи і потреб дитини раннього віку, закономірностей розвитку її емоційної сфери.

Емоційне сприйняття світу дітьми дошкільного віку є одним із пріоритетних напрямів виховання, про що свідчить зміст міжнародних та вітчизняних державних документів: Декларація ООН і План дій: «Світ, сприятливий для дітей» (2002), Закони України «Про дошкільну освіту» (2023), «Про охорону дитинства», Державний стандарт дошкільної освіти (2021), Базовий компонент дошкільної освіти (2021), Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), Концепція нової української школи (2016).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психології існує цілий ряд теорій емоцій, які намагаються пояснити природу, структуру та функції емоцій у житті особистості та особливості сприйняття світу дітьми дошкільного віку. Зокрема, еволюційну теорію емоцій розробляв Т. Рибо; психоаналітичну – З. Фрейд; нейропсихологічну – П. Мак-Лін, Дж. Пейпец; теорію емоційних командних систем (ECS) – Я. Панксепп; органічну – У. Джеймс, К. Ланге; таламічну теорію – Ф. Бард, У. Кеннон; активації емоцій – Д. Ліндслі, Д. Хебб; когнітивного дисонанса – Л. Фестінгер; двофакторну теорію емоцій – П. Зімбардо, Дж. Маршал; теорію концептуального акту (САТ) емоцій – Л. Баррет; теорію диференційованих емоцій – П. Екман, К. Ізард; емоційного сприйняття світу – С. Томкінс.

Мета статті висвітлення психологічного дискурсу емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Емоційне сприйняття світу дітьми дошкільного віку – це процес формування та розвитку емоційної сфери дитини та її здатності адаптуватися, розрізняти, виражати та регулювати емоції, а також встановлювати та підтримувати взаємини з іншими людьми.

Проблема емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку завжди перебувала у полі зору психологів. Так в еволюційній теорії емоцій Т. Рибо, що опиралась на ідеї Ч. Дарвіна, Г. Спенсера, акцентувалося на біологічному походженні людських емоцій, які беруть початок з афективних та інстинктивних реакцій тварин, що дозволило їм осягати світ і вчасно реагувати на різного роду загрози і виклики. Таким чином емоції характеризуються як похідні від біологічних реакцій, що підтверджується виразними рухами на страх, як рудиментарними реакціями при втечі чи обороні, рухи, що супроводжують гнів є рудиментарними реакціями нападу. Виходячи з цього, страх розглядається дослідниками як «загальмована втеча», а гнів. Як «загальмована бійка», що представляють елементарні програми людської поведінки. Дослідження Т. Рибо ґрунтуються на емпіричних даних і прикладах, що дозволило йому виділити чотири основних типи афективних станів : 1) приємний стан (задоволення, радість); 2) тяжкий стан (сум, горе); 3) стан страху (фобії); 4) збудження [35, с.14-16] та змішані стани. Психолог започаткував дослідження відхилень і патологій в емоційних станах, а також вперше увів до обігу поняття «афективна пам'ять» як пам'ять на пережиті почуття та «афективна амнезія» - втрата пам'яті якихось переживань.

Емоційна теорія Т. Рибо лягла в основу системи К. Станіславського, згідно якої актор у своїй театральній грі опирався на власний досвід емоційних переживань з тим, щоб розкрити образ героя.

Емоційна сфера особистості є ключовою у психоаналітичних дослідженнях З. Фрейда і його наукової школи, що стосується різного роду емоційних патологій, таких як неврози, фобії, психози, істерії, страхи, хоча й не окреслюється. Розроблена ним концепція травми ґрунтується на дисфункції емоційного осягнення світу особистістю, невдачах та болючому досвіді, що також мають місце у цьому процесі, хоча сам термін «емоційне осягнення світу» не вживався психологом.

Нейропсихологічний підхід у дослідженні емоційної сфери особистості набув поширення завдяки концепції Дж. Пейпеца (1937 р.), де було представлено так зване коло Пейпеца, що включало гіпоталамус, переднезентральне ядро таламуса, поясну звивину, гіпокамп та мамілярні ядра гіпоталамуса, яке пізніше отримало назву лімбічної системи у працях П. Мак-Ліну. Ним також були проведені дослідження вісцеральних та моторних проявів емоцій та експериментально доведено, що у результаті стимуляції гіпокампа людини електричним струмом, описані раніше емоції страху, гніву, пацієнти суб'єктивно відчували лише сплутаність свідомості. Хоча сам термін «лімбічна система» чимало учених критикують та вважають застарілим, оскільки при пошкодженні гіпокампу страждає довготривала пам'ять, що виконує когнітивну функцію [16]. Однак не можна заперечувати, що емоції мають значний вплив на пам'ять. Яскраво забарвлені як позитивні, так і негативні події запам'ятовуються краще, ніж нейтральні чи менш емоційні [1]. Так само люди, які придушують свої емоції мають гіршу пам'ять ніж ті, хто цього не робить [24;25].

Ідеї З. Фрейда отримали підтримку та набули розвою у нейропсихологічному аналізі [13;29], де концепція емоцій поєднує ідеї нейронауки і психоаналізу. Так, Й. Йовелл (1958) [33] у своїй практиці поєднав теорію психоаналізу З. Фрейда з теорією емоційних командних систем (ECS) Я. Панксеппа [22], котрий 1998 р. ввів в обіг поняття «емоційна нейронаука», що дозволило йому розробити нейропсихологічну модель любові. Згідно основних положень учених [15; 23], що представляють цей науковий напрям, ECS - eWRONI яляються універсальними нейрохімічними процесами, які допомагають особистості краще осягати світ, підвищують адаптацію та виживання, допомагають уникати психотравм і різного роду захворювання. Важливими напрацюваннями у цій сфері є ґрунтовний підхід до вивчення нейробіологічних процесів, що відбуваються у людському організмі. Це дозволяє краще розуміти і регулювати специфіку емоційного осягнення світу на різних етапах розвитку і становлення особистості, у тому числі і дітей дошкільного віку.

Органічна теорія емоцій (1880-1890 рр.) Джеймса-Ланге [14] базується на положеннях Дж. Дьюї щодо походження емоцій та фізіологічні відмінності між емоціями.

Зокрема В. Джеймс запропонував послідовність переживання емоцій, що включала емоційний стимул, фізіологічний шаблон реакції та афективний досвід. На думку дослідників кожна емоція має свої прояви на вербальному і невербальному рівнях.

Засаднича ідея полягала у тому, фізіологічне збудження стимулює переживання емоцій [8]. Виходячи з цього, фізіологічна складова є первинною у виникненні і прояві емоції, як результат реакції мозку на інформацію, отриману через нервову систему тіла. Це означає, що емоції характеризуються унікальним зразком фізіологічного збудження та емоційної поведінки індивіда. У дослідженні проявів емоцій брались до уваги серцеві скорочення, електромодалні показники, однак у деяких випадках фізіологічні показники було важко розрізнити, що показало деякі проблеми теорії й дозволило зробити висновок про те, що особистісне сприйняття фізіологічних реакцій тіла не дає підстав чітко визначити суб'єкту природу емоційного досвіду [11]. Це обумовило потребу у перегляді теорії, яка була модифікована Т. Далгішем, переконаного у тому, що переживання емоцій детермінується не лише фізіологічним зворотним зв'язком, а й іншою інформацією. Таких поглядів дотримуються сучасні афективні нейробіологи [10]. На підтвердження ефективності органічної теорії емоцій в одному із сучасних досліджень про вегетативну нервову систему, було зауважено, що цю теорію важко спростувати [12].

Альтернативою теорії Джеймса-Ланге стала таламічна теорія У. Кеннона та Ф. Барда, яка набула популярності на початку ХХ ст., в якій доводилося, що емоції виникають з фізіологічних реакцій на зовнішні стимули. Згідно теорії емоцій Кеннона-Барда емоції та фізичне збудження виникають одночасно. Учені пов'язували прояви емоцій з діяльністю гіпоталамічних структур, а емоційні переживання - зі стимуляцією таламуса. Фізіологічні зміни та суб'єктивні відчуття розглядаються як окремі та незалежні. Відповідно до теорії збудження не повинно проявлятися раніше за емоції. Зазначена теорія ґрунтується на взаємозв'язку емоційної і рухової сфери, що поклало початок дослідженням сенсорної природи емоцій.

На думку У. Кеннона, симпатична нервова система функціонує як єдине ціле та може викликати певні вісцеральні зміни, такі як: збільшення частоти серцевих скорочень; розширення бронхіол; підвищення рівня цукру в крові; піт; розширення зіниць виділення адреналіну та ін. Водночас учений зазначає, що такі фізіологічні зміни спостерігаються при сильному збудженні, у тому числі в таких емоційних станах, як страх і гнів тощо. Це дозволило йому дійти висновку, що ці реакції внутрішніх органів хоча і проявляються однаково, мають різну природу, а отже внутрішні органи є відносно нечутливими, а самі вісцеральні зміни відбуваються надто повільно, щоб бути джерелом емоційних почуттів [9]. Емоційна експресія виникає у результаті дії підкіркових центрів, що впливає на специфіку емоційного осягнення світу дітьми дошкільного віку.

Теорія активації емоцій Ліндсі-Хебба ґрунтувалася на працях Д. Моруцці та Х. Мекгоуна передбачала дослідження емоційних станів через вплив ретикулярної формації нижнього відділу стовбура головного мозку, що пов'язувалося з виникненням емоцій як результату порушення та відновлення балансу у відповідних структурах центральної нервової системи. Основними положеннями зазначеної теорії є:

- електроенцефалографічна картина активності мозку під час проявів емоцій у комплексі активації, пов'язаного з ретикулярною формацією;
- діяльність ретикулярної формації детермінують такі параметри емоційних станів, як їх тривалість, інтенсивність, мінливість;
- емоції мають вплив на діяльність особистості, залежно від інтенсивності емоційного переживання.

Так, Д. Хебб у своїй праці «Організація поведінки: нейропсихологічна експертиза» довів залежність між рівнем емоційного збудження людини і успішністю його практичної діяльності. Психолог довів зв'язок емоційних станів та емоційного збудження зі здатністю особистості досягати успіху.

Отже активаційна теорія доповнила уже відомі знання про зв'язок емоцій з поведінкою та вегетативними реакціями через активізацію мозку.

Згідно теорії когнітивного дисонанса Л. Фестінгера позитивні емоції виникають тоді, коли поставлені цілі втілюються у конкретні результати, тобто знаходяться у консонансі. Тоді як негативні емоції є результатом невідповідності очікувань та досягнутих результатів, які знаходяться у дисонансі. Особистість переживає стан когнітивного дисонансу як певний дискомфорт, що потребує корекції очікувань та планів отриманим результатам, з тим, щоб їх узгодити. Зазначена теорія довела свою ефективність при вивченні соціальної поведінки, де емоції характеризуються в контексті мотивів вчинків, а когнітивним чинникам відводиться більша роль, ніж органічним змінам. Це спонукало до того, що в якості емоціогенних чинників стали розглядати свідомі оцінки різних ситуацій, що має вплив на емоційні переживання.

У характеристиці емоції як поєднання фізіологічного збудження та його когнітивної інтерпретації, С. Шехтер опирається на проведений експеримент у 1962 р. разом із Дж. Зінгером до якого було залучено 184 особи. За умовами експерименту, чотири групи студентів склали іспит, з яких у двох групах іспит складався в атмосфері ворожості, а в інших двох – доброзичливості. Перед іспитом, в одній з двох схожих груп студенти отримували ін'єкцію адреналіна, інші – фізіологічного розчину. Експеримент показав, що адреналін посилював однаково позитивні і негативні емоції. Це дало підстави С. Шехтеру дійти висновку, що одне й те ж збудження може переживатися індивідом як радість чи гнів, у залежності від його оцінки ситуації. Також учений відмітив роль пам'яті і мотивації в емоційному сприйнятті світу дитиною, що стало визначальним у двофакторній теорії емоцій. Залежність

емоційного сприйняття світу дітьми залежить також від того як різні життєві явища переживають інші люди, для нашого дослідження це значущі дорослі, а також залежить від ставлення особистості до інших людей і явищ. У тих випадках, коли особистість не може пояснити емоцію, яку вона переживає, вона використовує свої актуальні стани або стає більш сприйнятливою до емоційного впливу близьких до неї людей. Таким чином когнітивне маркування емоцій інтерпретується залежно від контексту.

Двофакторна теорія емоцій викликала не лише інтерес, а й критику через те, що інші дослідники, такі як Дж. Маршал, П. Зімбардо [19] змогли лише частково підтвердити результати або отримати зовсім інші показники у аналогічному дослідженні.

Намагаючись відтворити і розширити дослідження С. Шехтера і Дж. Зінгера, К. Маслах використала замість ін'єкції адреналіну гіпнотичні підказки [20]. Отримані результати показали, що фізичне збудження без розуміння його причин скоріше за все породжує негативні емоції, переважно такі як гнів чи страх.

У психологічних дослідженнях з питань емоційного осягнення світу досі точаться дискусії щодо природи виникнення емоцій та специфіки самого процесу. Згідно першого напрямку, емоції є біологічно заданими, притаманними людям і тваринам, так званими «відокремленими рефлексами», що допомагають орієнтуватися їм у світі [2;3]. Згідно ключових положень іншої групи учених, емоції розглядаються як соціальні утворення, певні концептуальні конструкції світу, які допомагають особистості краще осягнути світ у всіх його проявах [6;7].

З точки зору сучасних дослідників емоції відіграють значну роль у налаштуванні особистості на якісь події, позначаються на прийнятті рішень. Емоції сигналізують про мотиви і пріоритети особистості. Водночас, коли мова йде про реакцію на емоції інших людей, люди, зазвичай демонструють адаптаційну поведінку. Однак, «емоції контролюються та формуються соціальними ситуаціями; і вони, у свою чергу, служать для формування соціальних ситуацій» [21, р. 3].

Емоції виражають досить широкий спектр почуттів, які є органічною частиною людського життя, однак, домінування негативних емоцій можуть викликати такі розлади, як тривожність, депресія, тощо.

Мова є важливим чинником у формуванні емоційного досвіду. Дослідження суб'єктивного сприйняття різних емоційних станів та переживань показало, що респонденти найкраще описують емоції за їхньою інтенсивністю (від низької до високої) та валентністю (від неприємного до приємного [26].

У запропонованій «Теорії концептуального акту» (САТ) емоцій Л. Баррет, на основі діагностики сприйняття і досвіду різних емоцій (страх, смуток, щастя) доводиться соціальна, а не біологічна природа емоцій, які виступають концептуальними конструкціями, або «основним афектом» [4; 26].

SAT дозволяє вивчити основні емоційні стани за рівнем валентності, збудження на основі когнітивної оцінки поточного контексту, це дозволило авторці розробити і впровадити психологічний конструктор емоцій, представлений як «теорія конструювання емоцій» [5;6], згідно якої людина осягає світ завдяки здатності осмислювати та інтерпретувати інформацію та сигнали з навколишнього середовища та узгоджувати з внутрішніми сигналами.

Цей підхід був апробований через мета-аналіз нейровізуалізації та дозволив дослідити вплив афективних і неафективних процесів на роботу мозку, та його активність під час емоційних переживань у всьому діапазоні дискретних категорій емоцій [18].

Також учені допускають, що емоції включають тимчасову координацію фізіологічних, психологічних і поведінкових проявів, необхідних для осягнення світу і виживання [17;27]. Відповідно до гіпотези емоції складаються з відповідних компонентів, які миттєво актуалізуються і синхронізуються у відповідь на життєві виклики або задля досягнення мети. Індикаторами компонентів є почуття, дії, міміка, самопочуття та когнітивна оцінка. Модель «компонентного процесу» емоцій базується на зв'язку емоцій з різними підсистемами організму, які володіють відповідними функціями [27], що дає підстави розглядати емоцію як епізод «взаємопов'язаних, синхронізованих змін у станах усіх або у більшості п'яти підсистем організму у відповідь на оцінку, на зовнішню або внутрішню стимулюючу подію, що стосується основних проблем організму» [28, р. 697].

Водночас включення когнітивної оцінки як невід'ємної складової емоції є суперечливим, оскільки критерії такої оцінки можуть відігравати вирішальну роль у розумінні тих чи інших подій у досвіді кожної людини.

Згідно теорії диференційованих емоцій (П. Екман, К. Ізард) емоції розрізняються за нейрофізіологічним субстратом, експресивним компонентом, особливостями переживання особистості. Це дозволило дослідникам виділити базові емоції, поєднання яких розширює палітру емоцій. Так, К. Ізард базовими емоціями вважав радість (переживання внутрішнього задоволення, успіху, власної значимості, упевненості у собі), інтерес (позитивна емоція, що відіграє мотиваційну роль у розвитку дитини), здивування (переживання, пов'язане зі сприйняттям різних явищ), сум (гальмує фізичну і розумову активність дитини), гнів (емоція , що є складовою агресивної мотивації), відраза (негативне переживання викликане чимось вкрай неприємним), презирство (почуття, в основі якого знецінювання когось або чогось), страх (переживається як загроза особистій безпеці), сором (переживання невдоволення собою), сором'язливість (пов'язана із внутрішньою оцінкою себе та свого місця у соціумі), ворожнеча (негативна емоція, що виникає у результаті загрози чи образи), провина (переживання недотримання моральних та етичних норм) [34, с.65].

Ключовою в теорії диференційованих емоцій є теза, згідно якої основні емоції є біологічно детермінованими емоційними реакціями, вираження та визнання яких є однаковими для усіх людей, незалежно від етнічних чи культурних відмінностей.

Зазначену теорію критикували Д. Рассел і Л. Баррет, вважаючи нерозв'язаними проблеми пошуку відповідності між емоціями та мозковою активністю, зміною виразу обличчя та поведінки тощо.

Концепція емоційного сприйняття світу С. Томкінса поєднує теорію сценаріїв та теорії людського буття, що розкриває різноманіття способів життя та осмислення світу. На думку С. Томкінса базовими цінностями є інтерес, насолода, подив, страждання, страх, гнів, сором, відмова (реакція на неприємний запах) і огида [31]. В емоційному сприйнятті світу значна роль відводиться свідомості. «Свідомість є неспецифічним «місцем» самоусвідомлення, певною мірою свідомим і несвідомим, що є результатом «центрального зібрання» [30, с. 113].

Життя у світі потребує від особистості ефективних рішень, а також здатності до організації, не лише сприйняття певної інформації, а й здатності її аналізувати і контролювати. Сценарії поєднують емоції, образи та свідомість. Через «сценарії» особистість сприймає світ як певну модель, ближче чи подалі від поривань серця. Такі сценарії дозволяють оптимізувати світ». «Теорія сценаріїв досліджує різноманітність конкретних способів життя у світі», тоді як теорія людського буття «стурбована тим, як такі явища взагалі можливі» [32, с. 9].

Механізмами емоційного сприйняття світу є емоції, пам'ять, мислення, сприйняття і дії, що реалізуються як би у діалозі зовнішнього і внутрішнього світу особистості.

Висновки. Таким чином, вивчення відомих науці психологічних теорій емоцій та досліджень є важливим підґрунтям в осмисленні проблеми емоційного осягнення світу у дітей дошкільного віку, що дає змогу вивчити та проаналізувати проблему з різних наукових точок зору, а також застосувати психологічні напрацювання у процесі виховання дітей дошкільного віку.

Перспективними для подальшого дослідження є діагностика стану емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку.

Література:

1. Adelman, J. S.; Estes, Z. (2013). Emotion and memory: A recognition advantage for positive and negative words independent of arousal. *Cognition*. 2013. № 129 (3). P. 530—535.
2. Adolphs R., Anderson D. (2018). *The Neuroscience of Emotion: A New Synthesis*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018. 376 p.
3. Barrett L. F. Are emotions natural kinds? *Perspectives on Psychological Science*. 2006. № 1(1). P. 28–58.
4. Barrett L. F. Solving the emotion paradox: Categorization and the Brain. *Personality and Social Psychology Review*. 2006. Vol.10. №1. P.20-46.

5. Barrett, L. F. How Emotions Are Made: The Secret Life of the experience of emotion. *Personality and Social Psychology Review*. 2017. № 10(1). P. 20–46.
6. Barrett L. F. The theory of constructed emotion: An active inference account of interoception and categorization. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*. 2017. № 12(1). P. 1–23.
7. Barrett L.F. Functionalism cannot save the classical view of emotion. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*. 2017. № 12(1). P. 34–36.
8. Cannon W. B. The James-Lange Theory of Emotions: A Critical Examination and an Alternative Theory. *The American Journal of Psychology*. 1927. № 39 (1/4). P.106–124.
9. Cannon W. B. Again the James-Lange and the thalamic theories of emotion. *Psychological Review*.1931. № 38 (4). P. 281–295.
10. Dalglish, T. The emotional brain. *Nature Reviews Neuroscience*. 2004. № 5 (7). P. 583–589.
11. Deckers, L. *Motivation: Biological, Psychological, and Environmental*. New York: Routledge, 2018. 425 p..
12. George M., Nahas Z., Bohning D., Kozel F., Anderson B., Chae, J., Lomarev M., Denslow S., Li, X., Mu C. Vagus nerve stimulation therapy: A research update. *Neurology*. 2002. №59 (6/4). P. 56–61.
13. Guttman G., Scholz-Strasser I. (Hg.) *Freud and the Neurosciences: From Brain Research to the Unconscious*. Vienna: Austrian Academy of Sciences, 1998. 116 p.
14. James W., Lange C. *The emotions*. Baltimore: Williams & Wilkins Co, 1922. 144 p.
15. Kandel E. R. *Psychiatry, Psychoanalysis, and the New Biology of Mind*. Washington: American Psychiatric Association Publishing, 2005. 440 p.
16. LeDoux J. E. Emotion Circuits in the Brain. *Annual Review of Neuroscience*. 2000. № 23(1). P. 155–184.
17. LeDoux, J. E. Evolution of human emotion: A view through fear. *Progress in Brain Research*. 2012. № 195. P. 431–442.
18. Lindquist K. A., Wager T. D., Kober, H., Bliss-Moreau E., Barret E.F. (2012) The brain basis of emotion: A meta-analytic review. *Behavioral and Brain Sciences*. 2012/ № 35(3). P.121–143.
19. Marshall G. D., Zimbardo P. G. Affective consequences of inadequately explained physiological arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. № 37. P. 970–988.
20. Maslach C. Negative emotional biasing of unexplained arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. № 37. P. 953–969.
21. Niedenthal P., Krauth-Gruber S., Ric F. *Psychology of Emotion: Interpersonal, Experiential, and Cognitive Approaches*. New New York: Psychology Press, 2006. 432 p.
22. Panksepp J. (1998). *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*. N.Y.: Oxford University Press, 1998. 465 p.
23. Papoulias C., Callard F. The Rehabilitation of the Drive in Neuropsychoanalysis: From Sexuality to Self-Preservation. In: Kirchhoff C., Scharbert G. (Hg.) *Freuds Referenzen*. Berlin, 2012. S. 189–215.
24. Richards, J. M., Gross, J. J. Emotion regulation and memory: The cognitive costs of keeping one's cool. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2000. № 79 (3). P. 410–424.
25. Richards J. M., Butler, E. A., Gross, J. J. Emotion regulation in romantic relationships: The cognitive consequences of concealing feelings. *Journal of Social and Personal Relationships*. 2003. № 20 (5). P. 599–620.
26. Russell J. A., Barrett L. F. Core affect, prototypical emotional episodes, and other things called emotion : Dissecting the elephant. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1999. № 76(5). P. 805–819.
27. Scherer K. R. Appraisal Considered as a Process of Multilevel Sequential Checking. K. R. Scherer, A. Schorr, & T. Johnstone (Eds.), *Appraisal Processes in Emotion: Theory, Methods, Research*. Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 92–120.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 2(36) 2024

- 28.Scherer, K. R. (2005). What are emotions? And how can they be measured? *Social Science Information*. 2005. Vol.44, Issue 4. P.603-768.
- 29.Solms M., Nersessian E. Freud's Theory of Affect: Questions for Neuroscience. *Neuro-Psychoanalysis*. 1999. № 1(1). P. 5–14.
- 30.Tomkins, S. *Affect Imagery Consciousness*. Vol. 1: The Positive Affects.. New York: Springer Publishing, 1962. 588 p.
- 31.Tomkins, S. S. *Affect Imagery Consciousness*.Vol. 3: The Negative Affects: Anger and Fear. New York: Springer Publishing, 1991. 572 p.
- 32.Tomkins, S. *Affect Imagery Consciousness: Vol. 4: Cognition: Duplication and Transformation of Information* New York: Springer Publishing, 1992. 464 p.
- 33.Yovell Y. (2008). Is There a Drive to Love? *Neuro-Psychoanalysis*. 2008. № 10(2). P.117–144.
- 34.Изард К. Э. Психология эмоций. СПб.: Питер, 2000. 464 с.
- 35.Рибо Т. Психология чувствъ. Санкт-Петербургъ.: Типографія А. А. Пороховщикова, 1998. 480 с.

References:

- 1.Adelman J. S. & Estes Z. (2013). Emotion and memory: A recognition advantage for positive and negative words independent of arousal. *Cognition*, 129 (3), 530—535.
- 2.Adolphs R. & Anderson D. (2018). *The Neuroscience of Emotion: A New Synthesis*. Princeton. NJ: Princeton University Press.
- 3.Barrett L. F (2006). Are emotions natural kinds? *Perspectives on Psychological Science*, 1(1), 28–58.
- 4.Barrett L. F. & Barrett L. F. (2006) Solving the emotion paradox: Categorization and the Brain. *Personality and Social Psychology Review*,10 (1), 20-46.
5. Barrett, L. F. (2017) How Emotions Are Made: The Secret Life of the experience of emotion. *Personality and Social Psychology Review*, 10(1),20–46.
6. Barrett L. F (2017) The theory of constructed emotion: An active inference account of interoception and categorization. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 12(1), 1–23.
7. Barrett L. F. (2017c) Functionalism cannot save the classical view of emotion. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 12(1), 34–36.
- 8.Cannon W. B. (1927). The James-Lange Theory of Emotions: A Critical Examination and an Alternative Theory. *The American Journal of Psychology*, 39 (1/4), 106–124.
- 9.Cannon W. B. (1931). Again the James-Lange and the thalamic theories of emotion. *Psychological Review*, 38 (4), 281–295.
- 10.Dalgleish T. (2004). The emotional brain. *Nature Reviews Neuroscience*, 5 (7), 583–589.
- 11.Deckers, L. (2018). *Motivation: Biological, Psychological, and Environmental*. New York: Routledge.
- 12.George M. S.; Nahas, Z.; Bohning, D. E.; Kozel, F. A.; Anderson, B.; Chae, J.-H.; Lomarev, M.; Denslow, S.; Li, X.& Mu, C. (2002). Vagus nerve stimulation therapy: A research update. *Neurology*, 59 (6/ 4), S56–S61.
- 13.Guttman G. & Scholz-Strasser I. (Hg.) (1998). *Freud and the Neurosciences: From Brain Research to the Unconscious*. Vienna, 1998;
- 14.James W.; Lange C.G. (1922). *The emotions*. Baltimore: Williams & Wilkins Co.
- 15.Kandel E. R. (2005). *Psychiatry, Psychoanalysis, and the New Biology of Mind*. Washington: American Psychiatric Association Publishing
- 16.LeDoux J. E. (2000). Emotion Circuits in the Brain. *Annual Review of Neuroscience*, 23(1), 155–184.
- 17.LeDoux, J. E. (2012). Evolution of human emotion: A view through fear. *Progress in Brain Research*, 195, 431-442.

18. Lindquist K. A., Wager T. D., Kober H., Bliss-Moreau E., Barrett F. L. (2012) The brain basis of emotion: A meta-analytic review. *Behavioral and Brain Sciences*, 35(3), 121–143.
19. Marshall G. D.; Zimbardo P.G. (1979). Affective consequences of inadequately explained physiological arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 970–988.
20. Maslach C. (1979). Negative emotional biasing of unexplained arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 953–969.
21. Niedenthal P., Krauth-Gruber S. & Ric F. (2006). *Psychology of Emotion: Interpersonal, Experiential, and Cognitive Approaches*. New York: Psychology Press.
22. Panksepp J. (1998). *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*. N.Y.: Oxford University Press
23. Papoulias C. & Callard F. (2012). The Rehabilitation of the Drive in Neuropsychoanalysis: From Sexuality to Self-Preservation. In: Kirchhoff C., Scharbert G. (Hg.). *Freuds Referenzen*. Berlin, 2012. S. 189–215.
24. Richards, J. M. & Gross, J. J. (2000). Emotion regulation and memory: The cognitive costs of keeping one's cool. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79 (3), 410-424.
25. Richards, J. M., Butler, E. A. & Gross, J. J. (2003). Emotion regulation in romantic relationships: The cognitive consequences of concealing feelings. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20 (5), 599-620.
26. Russell, J. A., & Barrett, L. F. (1999). Core affect, prototypical emotional episodes, and other things called emotion : Dissecting the elephant. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(5), 805–819
27. Scherer K. R. (2001). Appraisal Considered as a Process of Multilevel Sequential Checking. In K. R. Scherer, A. Schorr, & T. Johnstone (Eds.), *Appraisal Processes in Emotion: Theory, Methods, Research* (pp. 92-120). Oxford: Oxford University Press.
28. Scherer K. R. (2005). What are emotions? And how can they be measured? *Social Science Information*, 44 (4), 603-768.
29. Solms M. & Nersessian E. (1999). Freud's Theory of Affect: Questions for Neuroscience. *Neuro-Psychoanalysis*, 1(1), 5–14.
30. Tomkins S. (1962). *Affect Imagery Consciousness*. Vol. 1: The Positive Affects.. New York: Springer Publishing.
31. Tomkins S. S. (1991). *Affect Imagery Consciousness*. Vol. 3: The Negative Affects: Anger and Fear. New York: Springer Publishing.
32. Tomkins S. (1992). *Affect Imagery Consciousness*: Vol. 4: Cognition: Duplication and Transformation of Information. New York: Springer Publishing.
33. Yovell Y. (2008). Is There a Drive to Love? *Neuro-Psychoanalysis*, 10(2), 117–144.
34. Izard K. E. (2000). *Психологія емоцій*. СПб.: Пітер, 2000. [Izard K. E. Psychology of emotions]. [in Russian].
35. Рибо Т. (1898). *Психологія чуттів*. Санкт-Петербург: Типографія А. А. Пороховщикова. [Psychology of feelings]. [in Russian].